

Editörden/Editorial

Klasik Kùltürlerde Müzik ve Toplum

Yirminci yüzyılın tanınmış bir müzikoloğu müzik filolojisi konulu kitabına iki alıntıyla başlar. İlki kompozisyon profesörü olan birinin “öğrencilerimin geçmişin dilini öğrenmeye ihtiyacı yok; artık atonal müzik yazıyorlar ve gerisi onları ilgilendirmiyor” ifadesidir. İkinci alıntıyı oluşturan şu sözü de Maurice Ravel kendi öğrencilerine söylemiştir: “Sizden öncekilerin on bin yılda keşfettiğı şeyi idrak etmek için yirmi beş yıl kadar; olur da becerirseniz, katkıda bulunmak için ömrünüzün sonuna kadar vaktiniz var.” (Chailley, 1985, s. 3) Ravel’den yaptığı bu alıntıyla Jacques Chailley müzikoloji, tarih ve sosyolojiye eşit uzaklıktaki kendi yaklaşımını özetlemiştir adeta. Onun “müzik filolojisi” olarak tanımladığı, yeni bir araştırma alanı değildir; “Adorno takipçiliğı” (Fr. Adornite) dediğı indirgemeci sosyolojik/felsefi yorumlamaya da Schenker tarzı yapısalcı çözümlemeye de mesafeli (Molino, 2012), yeni bir yöntemdir. Buradaki “filoloji” terimiyle klasik filolojiye atıfta bulunulduğu, söz konusu yöntemin de metinle sınırlı bir filoloji kavrayışı değil, metinleri tüm ortaya çıkış şartlarıyla birlikte ve ilgili disiplinlerin yardımıyla değerlendiren bir yaklaşım olduğu açıktır. Bu ilişkide metin sadece müzik hakkındaki kaynaklara değil; beste, icra, beğeni ve aktarım gibi yönleriyle doğrudan müziğe de tekabül eder ve müzik tarihinin filolojiye dönüştüğü nokta da müziğı bu yeniden kurma çabasıdır. Geçmişin müzik dilini müzisyen ile dinleyicinin, form ile içeriğın kùltürlerde deneyimlenen gerçek ilişkileri üzerinden kurmaya çalışan bu tarihsel yöntem hangi adla anılırsa anılsın, sosyolojik bir bakışı içerecektir. Başka deyişle, gelenekle –her nasıl tanımlanıyorsa– kurulan ilişkiye sadece mevcut düşünce ya da sanat ürünlerine atfedilmiş toplumsal ve kültürel değerler açısından değil, bunların ortaya çıkışında belirleyici olan somut deneyimler üzerinden de bakmak ufuk açıcı olmaktadır.¹ Peki, müzik sosyolojisinin müzik tarihine ihtiyacı var mıdır? Ya da müziğe bakarken bu alanları hâlâ birbirinden ayrı düşünebilir miyiz? Bizce Ravel’in bestecilik dışındaki alanlarda da karşılık bulan yukarıdaki sözünde bunun yanıtı da gizli. Elbette çağdaş müziğın her durumda geçmişin müzik diliyle açık ya da derinden bir ilişki kurmak zorunda olduğunu ya da müziğın günümüz toplumlarındaki varlığını geçmişteki benzer tezahürleri üzerinden okumak gerektiğini kastetmiyor –bu bizi o bildik, eskiler ile yeniler münakaşasına geri götürürdü–, müzikal kùltürlerin evrensel ve özgün yönlerini kavrayabilmek için sosyolojik yaklaşımın tarihsel bakış açısını da kapsaması ve doğru konumlandırması gerektiğini vurgulamak istiyoruz.

Geçmişin belirli anlarını yeniden canlandırmayı her daim deneyen, ama varlığını bu nostaljik yönelimdeki kanıksanmış erişilmezliğe borçlu olan klasik kavramı eski kùltürlerin müziğini sosyoloji çerçevesinde ele almak açısından verimli görüldüğünden bu dosyanın konusunu “Klasik Kùltürlerde Müzik ve Toplum” olarak belirledik. Bilindiğı gibi, klasik kavramı, başta edebiyat ve sanat eleştirisindeki yeriyile Avrupa kùltür tarihinin önemli, aynı zamanda da tartışmalı kavramlarından biri olarak, estetik paradigmalardan ve kanonların hem şekillenmesinde hem de yenilenmesi ve terk edilmesi süreçlerinde bilinçli yönelimlerin zeminini oluşturmuştur. Toplumların bu kavramın dayandığı Eski Yunan ve Roma’yla ilişki kurma biçimleri ret/kabul ikiliğini ne denli aşılıyorsa, klasik kùltürün tanımı da o denli çeşitlidir ve bunda hiç şüphesiz antik dünyanın çok unsurlu yapısının da etkisi vardır. Diğer yandan, Avrupa’nın özellikle Rönesans’tan itibaren şekillendirdiğı klasik kùltür kavramının düşünce ve sanatta etkin olabilmüş başka yazılı kùltürleri de kapsayacak biçimde genişlemesi şaşırtıcı değildir. Bu açıdan “klasik” terimi değişmez özelliklerle tanımlanmış bir olgudan ziyade bir ilişki kurma biçimini ifade eder (Porter, 2006). Biz de terimi müzik bağlamında bir kavramsal sınırlayıcı olarak değil; “seçkin”, “yüksek” veya başka terimlerle çok yönlü biçimde karşılaştırılabilecek, özellikle toplum–kùltür–müzik üçgeninde sorgulanmaya

¹ Önemli bilgiler sağlıyorsa da geçmişin müziğı söz konusu olduğunda özenle yaklaşılması gereken bu tür deneyimler en açık tanımını etnomüzikolojide bulur.

açık, kültürler üstü bir hareket noktası olarak düşündük. Çeşitli müzik kültürlerinde klasiği aramak yerine klasik kültürlerde müziği aradık; çünkü ikincisi ilkini doğal olarak akla getirecek ama farklı müzik dillerinin kendine has yönlerinin çizilen çerçeve yüzünden silikleşmesini büyük ölçüde engelleyecekti. Bu yolla, (özellikle Batı müziğinde) klasik kavramını ortaya çıkaran ilişki türlerinin doğasına, benzerlik ve farklılıklar üzerinden yaklaşma olanağını da araştırmak istedik. İşte bu çerçevede bir araya gelen sekiz yazı klasik filolojiden müzik tarihine, etnomüzikolojiden müzik göstergebilimine uzanan bir disiplin; Çin, Eski Yunan, İran, Arap ve Osmanlı'yı içeren bir kültür; kuram ile icracılık deneyiminin bulunduğu bir bilgi ve yöntem çeşitliliği sunmaktadır.

François Picard, Çin'deki üç büyük inanç ve düşünce sistemi olan Konfüçyanizm, Daoizm ve Budizm'de ses, müzik, ritüel ilişkisini ele alıyor ve bunu yazılı kaynakları yeniden çözümleyerek değil etnomüzikolojinin bakış açısından ve Çin'de yıllarca yürüttüğü alan araştırmasının deneyimleri üzerinden kültürdeki müzik icrasına odaklanarak yapıyor. Söz konusu sistemler arasındaki rekabetin müzik–ritüel ilişkisi yönünden değerlendirildiği yazı ayrıca, ses ve müziğin farklı dünyaların birinden diğerine yani ruhani olandan seyirlik olana geçiş yapabilme özelliğine de şahitlik ediyor.

Mark Griffith, Arkaik ve Klasik Yunan tarihinde (MÖ yak. 750-320) çeşitli türden müziklerin icra edildiği farklı durumları eşsüremlili bir bakış açısıyla gözden geçirerek, bu icraların farklı toplumsal işlevlerini ve dinleyiciler üzerinde bıraktığı (ya da bırakması beklenen) çeşitli etkileri ve ayrıca Yunan kültürünün, bünyesindeki geniş ve çok yönlü müzikal faaliyetlerle ilgili farklı tavır ve değerlerini tartışıyor. Klasik Yunan'a müzik sosyolojisi bağlamında nasıl bakılabileceğini sorarak mevcut yaklaşımları eleştirel bir gözle değerlendiren Griffith, Yunan müziğinin anında icra (İng. *liveness*) ve bedensellik (*corporeality*) yönü yanında toplumsal cinsiyet, statü ve etnisite farklarıyla ilgili özelliklerine de değiniyor.

Eski Yunan konulu diğer bir makale de Timothy Power'a ait. Sappho ya da Alkaios'un olduğu düşünülen bir fragmandan (Sappho F 99 L-P = Alkaios F 303A V) yola çıkarak, Arkaik Yunan lirik şiirinin bu iki önemli temsilcisinin yaşadığı dönemde, aristokrat Polyanaktidai ailesi ile Mytilene müzik kültürü arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma, müziğin politik eleştiri işlevinin tarihsel kökenleri hakkında son derece ilginç bir örnek ortaya koyuyor. Bu fragmanda geçen *olisbodokos* (yapay fallus alan) kelimesini hem müzik hem cinsellikle ilgili anlamını göz önünde tutarak, Arkaik Mytilene ve daha geniş çerçevede Arkaik ve Klasik Dönem Yunan kültürünün sosyo-müzikal bağlamı içinde değerlendiren Power, bu şiirsel sövgü için yeni bir yorum önerisi sunuyor.

Klasik filoloji yönteminin sosyoloji ve müzikolojiyi de kapsayan geniş bir bakış açısıyla uygulandığı bu iki makaleden sonra, Nidaa Abou Mrad yukarıda kısaca değindiğimiz müzik filolojisi yöntemiyle, Maşrik kültür coğrafyasının Hristiyanlığın ilk dönemlerinden Nahda'ya uzanan renkli tarihini müzik dilindeki etkileşimler açısından incelemiştir. Mrad'ın yaklaşımı müzik göstergebilim yönteminin farklı müzik kültürlerine uygulanışına da iyi bir örnektir.

Ersu Pekin, Osmanlı müziğine göstergebilimin, özellikle de Peirce'in temel kavramları ışığında bakarak, İstanbul kültüründe icracı–eser–dinleyici ilişkisini, müzik meclislerindeki özgün şartları içinde ele alıyor. Müzikal birikimin notayla değil meşk yoluyla aktarıldığı bu kültürün müzisyenler kadar İstanbul zürefası, çok dinli ve dilli demografik yapısıyla İstanbul seçkini ve halkı tarafından kurulduğunu vurgulayan Pekin, Osmanlı müzisyeni için önerdiği “yaratıcı icracı” kavramıyla da bu müzik dilinin oluşum ve değişim şartlarıyla ilgili önemli bir tespitte bulunuyor.

Okan Murat Öztürk, Osmanlı toplumunda bir yetiştirilme ve kültürlenme ölçütü olarak ele aldığı havas/avam ayırımının müzikal beğeniye ne ölçüde yansıdığını araştırdığı makalesinde, havas beğenisi için bestelenen eserlerin, üslup farklılığı üzerinden özel ve ayrıcalıklı hale geldiği üzerinde

duruyor. Öztürk, Osmanlı elitinin müzik sanatını himaye ederken kendi beğenilerini yansıtan incelikli bir klasik üslubun gelişimini de sağlamak beklentisinde olduğuna dikkat çekiyor.

Yine Osmanlı kültürüyle ilgili bir yazıda Fikret Karakaya, Osmanlı müziğinde geleneğin kendini yenileme gücünü inceliyor. Unutulmuş 16 ve 17. yüzyıl çalgılarıyla Ali Ufkî, Kantemir ve Kevserî tarafından notaya alınmış dönem eserlerini icra etmek için Bezmârâ Topluluğu'nu kuran Karakaya'nın yazısı, müzik tarihi ve kuramından çalgıların yapımına ve icraya uzanan bu önemli müzikolojik deneyimin bir nevi güncesi niteliğinde.

“Klasik Kültürlerde Müzik ve Toplum” dosyasının son makalesinde Arash Mohafez, Fars klasik müziğinin 20. yüzyıldaki alımlanışını ele alarak, çağdaş İran toplumunda bu müzikle ilgili farklı sanatsal eğilimlerin özgün bir antropolojik/etnomüzikolojik tipolojisini sunuyor. Bu çağdaş eğilimleri sınıflandırırken Kaçar müzik geleneği mirasına göre konumlarını temel alan Mohafez, 2005 yılından itibaren şekillenmeye başlayan, müzisyen olarak bizzat içinde yer aldığı “neoklasik akım” hakkında da önemli bilgiler veriyor.

Toplum, dil, kültür ve müziklere ilişkin oldukça geniş bir alanı kapsayan bu konuyu başka kadim geleneklerin yanı sıra; Latin, Bizans, İslam orta çağlarını; Rönesans'tan günümüze kadar Avrupa'yı ve bunlardan doğrudan etkilenen başka dönem ve kültürleri de içerecek çok yazarlı bir kitapta daha da derinleştirmenin verimli olacağı kanısındayız. Nitekim farklı müzik, disiplin ve yaklaşımların bir araya gelmesini sağlayan bu sekiz yazı arasında son derece ilginç kesişme noktaları oluşmuş durumda. Örneğin, Avrupa kökenli modern deneyimlerin aksine eski toplumların birçoğunda dinleyicinin seçkin kabul edilen müziklerde bile, icracıyı mutlak bir sessizlik ve hareketsizlik içinde takip eden, bu anlamda “etkisiz” bir katılımcı olmadığı ve icrayı çeşitli biçimlerde yönlendirdiği, Eski Yunan bağlamında Griffith, Osmanlı müzik meclisleri konusunda Pekin tarafından vurgulanmıştır. Klasik kültürlerde müziğin; toplumsal yaşamdaki, özellikle de dinsel ritüellerdeki farklı işlevleri hakkında Picard, Griffith ve Mrad'taki; toplumsal statü, cinsiyet, kimlik ve beğeniyle ilişkisi konusunda Griffith, Power, Pekin ve Öztürk'teki ilgili bölümler karşılaştırılabilir. Picard'inkini ayrı tutarsak tüm yazılar Doğu Akdeniz'in binlerce yıllık müzik tarihinin bir etkileşimler tarihi olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda yeni katkılar ve okumalarla kesişim noktalarının çoğalmasını, belirginlik kazanacak benzer ve farklı yönlerin bize müzik ve toplumla ilgili daha da fazla bilgi sağlamasını umuyoruz.

Böylesine yetkin yazarlar katkıda bulunmasaydı bu sayı bir hayal olarak kalmaya mahkûm olurdu, bu yüzden kendilerine yürekten teşekkür ederiz. Diğer yandan, bizi bu konuda teşvik etmekle kalmayıp, desteğini her an hissettiren Prof. Dr. İsmail Coşkun'a da teşekkürü borç biliriz; onun girişimi olmasaydı böyle bir hayal kolay kolay kurulmazdı. Son olarak, editörlük sürecinin her aşamasında yardımlaştığımız Arş. Gör. M. Fatih Karakaya başta olmak üzere; dinleyen, söyleyen, çeviren, okuyan herkese emek ve katkıları için teşekkürler.

Yrd. Doç. Dr. Ekin Öyken

Sayı Editörü

Kaynakça

- Chailley, J. (1985). *Éléments de philologie musicale*. Paris: Alphonse Leduc.
- Molino, J. (2012). Comment écrire l'histoire de la musique? Réflexions sur la philologie musicale de Jacques Chailley. *Musurgia*, 19, 45–58.
- Porter, J. I. (2006). What is “Classical” about classical antiquity? In J. I. Porter (Ed.), *Classical pasts: The classical traditions of Greece and Rome* (pp. 1–68). Princeton & Oxford: Princeton University Press.